

8437

۱۵۰۰

۱

۲۵۶

نوی

معیارپذیری تفسیر قرآن زیادتها و چالش‌ها

علی فتحی

زمستان ۱۳۹۶

فتحی، علی، ۱۳۵۲ - معیارپذیری تفسیر قرآن؛ رهیافت‌ها و چالش‌ها / علی فتحی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۶.
نه، ۲۴۶ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۴۰۵: قرآن پژوهی؛ ۳۹) (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)؛ ۲۱۱۳: الهیات (علوم قرآن و حدیث)؛ ۶۳)

ISBN: 978-600-298-164-6

بها: ۱۴۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیا.

کتابنامه: ص. [۲۳۳]-۲۳۴.

نمایه.

۱. تفسیر - فن. ۲. قرآن - علوم قرآنی. ۳. قرآن - علوم قرآنی - روش‌شناسی. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب.

عنوان.

۲۹۷ / ۱۷۱

۱۳۹۶ ۶ م ۲ ف ۹۱ / ۵ BP

۴۸۴۳۱۷۰

شماره کتابشناسی ملی

معیارپذیری تفسیر قرآن؛ رهیافت‌ها و چالش‌ها

مؤلف: علی فتحی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)

ناشران: «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» و «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی»

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسکری

صفحه‌آرایی: کاما

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۶

تعداد: ۱۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - جعفری

قیمت: ۱۴۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۳۲۱۱۱۱۰۰ - ۰۲۵ (انتشارات: ۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰
ص.ب. ۳۱۵۱ - ۲۷۱۸۵ • تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی آسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۷۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

فروش اینترنتی: www.ketab.ir/rihu

ساختمان مرکزی: تهران؛ بزرگراه آل‌احمد، تقاطع پل یادگار امام، روبه‌روی پمپ‌گاز، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تلفن: ۴۴۲۴۶۲۵۰، نمابر: ۴۴۲۴۸۷۷۷ • مرکز پخش و نمایشگاه دائمی: تهران؛ خ انقلاب، خ ایوریحان، ش ۱۰۷ و

info@samt.ac.ir

www.samt.ac.ir

۱۰۹، تلفن: ۶۴۰۵۶۷۸، نمابر: ۶۶۴۰۸۱۲۰

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاه‌ها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکان موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود. افزون بر ارتقای کیفی و کمی منابع درسی از دوباره‌کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی و پژوهشگاه حوزه دانشگاه هفادمین کار مشترک خود را با انتشار کتاب معیارپذیری تفسیر قرآن: رهیافت‌ها و چالش‌ها به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در جهت ارتقای کیفی این کتاب و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

کتاب حاضر به عنوان یکی از منابع اصلی برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم قرآن و حدیث در گرایش‌های مختلف تفسیر و فلسفه و کلام جدید تدوین شده است. امید است که افزون بر جامعه دانشگاهی دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

سازمان سمت

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار.....
	بخش اول: کلیات / ۷
۹	فصل اول: مفهوم‌شناسی.....
۹	درآمد.....
۹	۱. تفسیر.....
۱۱	۱-۱. تفسیر قرآن.....
۱۲	۲-۱. قلمرو تفسیر قرآن.....
۱۶	۲. تفاوت تفسیر با واژه‌های همسو.....
۱۶	۱-۲. تفسیر و فهم.....
۱۸	۱-۱-۲. تفسیر مربوط به مراد تصدیقی.....
۱۸	۲-۱-۲. امکان تنوع و تکرار تفسیر.....
۱۹	۳-۱-۲. فهم، حاصل تفسیر.....
۱۹	۴-۱-۲. تفاوت کارکردی تفسیر.....
۲۰	جمع‌بندی و ارزیابی.....
۲۲	۲-۲. تفسیر و تأویل.....
۲۲	۱-۲-۲. تأویل از مقوله مفاهیم.....
۲۳	۲-۲-۲. تأویل از مقوله اعیان.....
۲۳	جمع‌بندی و ارزیابی.....
۲۴	۳-۲. تفسیر و باطن.....
۲۴	جمع‌بندی و ارزیابی.....
۲۵	۴-۲. تفسیر و هرمنوتیک.....
۲۹	جمع‌بندی و ارزیابی.....
۳۰	۳. معیارپذیری تفسیر.....
۳۲	خلاصه و نتیجه فصل.....

۳۴	فصل دوم: معیارپذیری تفسیر؛ پیشینه و رویکردها
۳۴	درآمد
۳۵	۱. پیشینه پژوهش
۳۷	ارزیابی
۳۸	۲. رویکردهای کلی در تفسیر متون
۳۹	۱-۲. رویکرد ذهنی گرا
۴۱	۲-۲. رویکرد عینی گرا
۴۳	خلاصه و نتیجه فصل

۴۵	فصل سوم: فوآیند فهم متون
۴۵	درآمد
۴۶	۱. مراحل انتقال در دریافت معنا
۴۶	۱-۱. مرحله دلالت و ضمی
۵۰	۲-۱. مرحله دلالت استعمالی
۵۱	۲. انواع اراده از سوی گوینده
۵۲	۳. انواع دلالت در مرحله دریافت
۵۴	مذلول التزامی
۵۶	خلاصه و نتیجه فصل

بخش دوم: مبانی و دلایل معیارپذیری تفسیر متون / ۵۹

۶۱	فصل اول: مبانی حاکم بر تفسیر متون
۶۱	درآمد
۶۲	۱. اعتبار تفسیر
۶۴	۱-۱. معیار تفسیر معتبر از نامعتبر
۶۵	۲-۱. معیار تفسیر معتبر در هرمنوتیک عینی گرا
۶۹	۳-۱. تمایز اعتبار فعلی و صحت نهایی
۷۱	۲. حجیت ظهور نوعی
۷۲	۱-۲. انواع ظهور
۷۳	۱-۱-۲. ظهور ابتدایی و ظهور نهایی
۷۳	۲-۱-۲. ظهور شخصی و ظهور نوعی
۷۴	۲-۲. ظهور نوعی و منشأ اعتبار آن
۷۷	۳-۲. راهکار احراز ظهور نوعی
۷۷	۱-۳-۲. روش عقلایی براساس اصل مطابقت
۷۸	۲-۳-۲. روش تحلیلی، براساس حساب احتمال
۸۰	۴-۲. نسبت ظهور با تفسیر

۸۱	۵-۲. حجیت ظواهر قرآن
۸۳	۳. تعیین معنای متن
۸۹	۳-۱. تعیین معنای تصویری
۹۱	۳-۲. تعیین معنای تصدیقی
۹۳	۴. وابستگی متن به پدیدآورنده آن
۹۷	۴-۱. مؤلف واقعی یا مؤلف ضمنی
۱۰۰	۴-۲. معیار، مراد مؤلف واقعی
۱۰۱	۴-۳. متن مداری و مؤلف محوری
۱۰۴	خلاصه و نتیجه فصل
۱۰۶	فصل دوم: دلایل و شواهد معیارپذیری تفسیر قرآن
۱۰۶	درآمد
۱۰۷	۱. اعجاز بیانی قرآن
۱۰۹	۱-۱. بیانگری و روش نظیر قرآن
۱۱۱	۱-۲. هماهنگی لفظ و معنا
۱۱۱	۱-۳. استوارگویی قرآن
۱۱۱	۱-۴. استفاده از واژه‌های آشنا
۱۱۲	۲. زبان قرآن، زبان معیار
۱۱۸	۳. فلسفه نزول قرآن
۱۱۹	۳-۱. هدایت بخشی
۱۲۱	۳-۲. اندیشه‌ورزی
۱۲۳	۴. ساختار محکم و متشابه
۱۲۶	۵. قرآن، میزان سنجش اندیشه‌ها
۱۲۸	۶. هشدار از تفسیر به رأی
۱۲۹	۷. نقدپذیری تفسیرها
۱۳۲	خلاصه و نتیجه فصل

بخش سوم: تحلیل چالش‌های فراروی معیارپذیری تفسیر / ۱۳۳

۱۳۵	فصل اول: مبانی رویکرد ذهنی‌گرا در تفسیر
۱۳۵	درآمد
۱۳۵	۱. انکار حقیقت، یا نسبی‌انگاری آن
۱۳۸	۱-۱. نفی حقیقت
۱۴۱	۱-۲. نسبی‌انگاری حقیقت
۱۴۳	بررسی و نقد
۱۴۶	۲. انکار نگرش تصویری و نشانه‌ای به زبان

۱۵۱	بررسی و نقد
۱۵۲	۳. انکار روشمندی فهم
۱۵۶	بررسی و نقد
۱۵۶	۱. دستیابی به حقیقت در گرو روش
۱۵۷	۲. تناقض‌گویی
۱۵۷	۳. ابهامات نفی روش
۱۵۷	۳-۱. نفی روش ارزشی یا توصیفی
۱۵۸	۳-۲. نفی روش‌های موجود یا مطلق روشمندی
۱۵۸	۳-۳. ارائه ندادن تعریف روشنی از روش
۱۵۸	خلاصه و نتیجه فصل
۱۶۰	فصل دوم: رویکرد ذهنی‌گرا و نوع تحلیل آن از فهم و معنا
۱۶۰	درآمد
۱۶۲	۱. واقع‌انگاری فهم
۱۶۴	۱-۱. عناصر فهم
۱۶۴	۱-۱-۱. بازی زبانی یا زبان‌شناسی فهم
۱۶۵	۱-۱-۲. تاریخ‌مندی فهم
۱۶۷	۱-۱-۳. ویژگی دیالکتیکی فهم
۱۶۹	۱-۱-۴. تأثیرپذیری از پیشداوری
۱۷۳	۱-۱-۵. سوبه کاربردی داشتن
۱۷۳	بررسی و نقد
۱۷۷	۲. استقلال معنای متن
۱۷۸	۲-۱. استقلال معنایی اعتدالی
۱۸۰	۲-۲. استقلال معنایی افراطی
۱۸۳	بررسی و نقد
۱۸۵	۳. عدم تعین معنای متن
۱۸۸	بررسی و نقد
۱۹۴	خلاصه و نتیجه فصل
۱۹۶	فصل سوم: پیامدهای معرفتی رویکرد ذهنی‌گرایی در تفسیر
۱۹۶	درآمد
۱۹۷	۱. نسبی‌گرایی معرفت‌دینی
۱۹۹	۱-۱. نکت‌پذیری قرائت دینی
۲۰۰	۱-۲. تحول‌پذیری معرفت دینی
۲۰۳	۱-۳. عصری‌انگاری معرفت دینی

۲۰۴	۲. اعتبار بخشی به تفسیر به رأی
۲۰۶	نمونه ها
۲۱۰	۳. نفی وجود واقعی معنا
۲۱۳	۴. قداست زدایی از متون دینی
۲۱۵	خلاصه و نتیجه فصل
۲۱۷	چکیده کلی و نتیجه نهایی
۲۲۱	پیشنهادهای
۲۲۳	منابع و مأخذ
۲۳۵	نمایه آیات
۲۳۹	نمایه روایات
۲۴۰	نمایه اعلام
۲۴۲	نمایه اصطلاحات

«هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ» (آل عمران، ۱۳۸)

پیشگفتار

قرآن کتابی است که به حق از جانب خداوند نازل شد: «وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ» (اسراء، ۱۰۵) و خدای تعالی معضای آیه شریفه: «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ» (حجر، ۹)، قرآن را برای همیشه از هر نظر حفظ و حراست فرموده است، و تاریخ نیز گواه است که قرآن کریم، با گذشت زمان، دستخوش هیچ تحریف لفظی نشده است. انسان امروزی، بیش از دیروز، نیازمند هدایت‌های قرآنی است؛ چرا که در عصر حاضر، مکاتب و نحله‌های انحرافی بیش از پیش بر انسانیت انسان دست یازیده است. اگر کسی خواهان هدایت راستین باشد، چاره‌ای جز پناه بردن به دژ محکم قرآن را ندارد؛ زیرا قرآن، تنها نسخه هدایت‌بخش آسمانی است که اکنون به‌طور کامل در دسترس است و کامل‌ترین معارف و حیانی را در خود جای داده برنامه زندگی سعادت‌بخش را برای انسان تنظیم کرده و راه‌های هدایت را نمایانده است، این صحیفه نورانی، از هنگام نزول، همواره چراغ روشنایی بخش جهانیان، اسباب دل‌ها، راهنما و پندآموز همه کسانی است که بخواهند راه راستی سعادت را در پیش گیرند. «إِن هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ * لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ» (تکویر، ۲۷ و ۲۸).

از آنجا که قرآن کریم، کتابی برای فهمیدن، نیک اندیشیدن و عمل کردن و تربیک کلمه، کتاب زندگی است، باید مسئله اصلی هر اندیشمندی، فهم درست این عطای آسمانی باشد؛ زیرا هدایت‌بخشی قرآن، در پرتو فهم صحیح آن است و دستیابی به فهم صحیح معارف این کتاب سترگ، اصول، مبانی و ضوابط خاص خود را می‌طلبد و شناخت آسیب‌ها و پیشگیری از تحریف معنوی و برداشت‌های بی‌ضابطه از آن نیز در گرو معیارپذیری فهم و تفسیر آن خواهد بود. بر این اساس، فهم صحیح آیات قرآن کریم و رسیدن به مراد الهی، مبتنی بر معیارپذیری تفسیر آن است. رویکرد رایج و سنتی در دین‌پژوهی، به‌ویژه تفسیر قرآن کریم، همواره براساس معیارپذیری آنها بوده است. بر این

اساس، مبنای مرسوم و پذیرفته‌شده دانشمندان مسلمانان در تفسیر قرآن، معیارپذیری تفسیر با محوریت متن و پدیدآورنده آن بوده، و تفسیرهای ارزشمندی با رعایت این اصل اساسی پدید آمده است. اما با وجود این، اختلاف و تعدد تفسیرها از برخی آیات قرآن کریم همواره وجود داشته و دارد. تا آنجا که برخی، تعدد قرائت‌ها از کتاب و سنت را، امری اجتناب‌ناپذیر قلمداد می‌کنند.

پیامد این نوع نگرش‌ها در تفسیر آن است که برخی در تفسیر و تأویل آیات قرآنی، هیچ حد و مرز، ضابطه و معیاری را برای آن نشانند، برای نمونه، برخی روشنفکران معاصر، تحت تأثیر مباحث علمی و فلسفی دنیای غرب، مطالبی را بر قرآن کریم تحمیل و تطبیق داده‌اند، بدون اینکه مدلول آیات قرآن بر آن مطالب دلالت داشته باشد، و در نتیجه تطبیق‌های باطل خود را تفسیر نام نهاده، و حقان قرآن را به صورت مجاز درآورده، و تفسیر را از مسیر صحیح آن منحرف می‌سازند (طباطبایی، ۱۳۱۷، ج ۱، ص ۱۰۱).

در سنت تفسیری غرب در قرن نوزدهم میلادی، مواجهه با تفسیر متون، تا حدود زیادی یک مواجهه منطقی و ضابطه‌مند بوده است. از این رو، برخی نسبت به خطاهای تفسیری که در قرن هفدهم میلادی، پس از دوران نور و رنسانس و مفسران پیرو آن دو، در تفسیر کتاب مقدس رخ داد، هشدار داده‌اند (عزیز، ۱۳۹۲، ص ۵۳). در سده‌های اخیر اما با ظهور و بروز برخی رویکردهای ذهنی‌گرا در فلسفه و تفسیر؛ مانند هرمنوتیک فلسفی، ساختارشکنی، نوپراگماتیسم و مانند آن و نیز پیروی خام برخی روشنفکران جهان اسلام از آنها، معیارپذیری تفسیر متون دینی، با چالش‌های جدی مواجه شده است.

با توجه به آنچه که گذشت، این پرسش مطرح می‌شود که آیا معیاری برای سنجش و داوری میان تفسیر درست و معتبر از غیر آن وجود دارد یا نه؟ به دیگر سخن، آیا هر نوع تفسیری، از متون دینی مانند قرآن کریم، بدون هیچ‌گونه ضابطه‌ای، معتبر و پذیرفتنی است؟ پرسش دیگری نیز پس از پاسخ به این سؤال مطرح می‌شود که: آن معیارها کدام‌اند؟ که پاسخ علمی و تحلیلی به سؤال نخست هدف محوری این نوشتار است.

بر این اساس، هدف اصلی این کتاب، طرح و تبیین علمی و استدلالی، اصل معیارپذیری تفسیر متون به‌ویژه تفسیر قرآن کریم و بررسی و نقد چالش‌های نظری پیش‌روی معیارپذیری تفسیر متون است. در ضمن این هدف اصلی، اهداف دیگری نیز از جمله: دفاع از ساحت قدسی قرآن کریم و رد تفسیرها و قرائت‌های بی‌ضابطه از قرآن کریم، آشنایی با مهم‌ترین رویکردهای ذهنی‌گرا در تفسیر، فراهم آوردن زمینه برای تدوین جامع مبانی تفسیر قرآن کریم، در نظر بوده است.

از آنجا که تاکنون، مسئله معیارپذیری تفسیر، به صورت مشخص مطرح نبوده و از سوی اندیشمندان اسلامی، به عنوان پیش فرض مسلم، قلمداد شده و پژوهش مستقلی در این زمینه، پدید نیامده است، از این رو، ضرورت پژوهش در ارتباط با مسئله معیارپذیری تفسیر، دست کم از دو جنبه ذیل اهمیت دوچندان پیدا می کند:

اول: جنبه درون دینی یا تحلیل یکی از مبانی تفسیر متون دینی؛ با این بیان که هدایتگری متون دینی به ویژه تفسیر قرآن کریم، این کتاب ناب الهی، در پرتو فهم و تفسیر صحیح آنهاست و تفسیر صحیح آنها نیز مبتنی بر معیارپذیری فهم و تفسیر است. تبیین علمی و دقیق مبانی تفسیر موجب می شود که در محدوده خطاهای تفسیری کمتر شود. بر این اساس، همه دستاوردهای تفسیری و اسباب آنها بر مباحث مبانی، به ویژه معیارپذیری تفسیر، استوار است.

دوم: جنبه بیرون دینی یا بررسی و نقد چالش های پیش روی معیارپذیری تفسیر؛ امروزه صریح یا دست کم لازمه برخی رویکردهای ذهنی گرا در تفسیر مانند هرمنوتیک فلسفی، شالوده شکنی، نوپراگماتیسم و غیر آن، خدشه دار ساختن معیارپذیری تفسیر متون است؛ برای نمونه، امکان به دست دادن قرائت های متعدد، یا نشاندادن درون دینی، امکان ناپذیری دستیابی به فهم عینی، یا معتبر از متون، سیال انگاری فهم و تفسیر تأثیر پذیرل مها گسیخته از پیش ساختارها، پیش دانسته ها و انتظارات مفسر، کنار نهادن عنصر مؤلف از تفسیر و به جای آن، اعتباربخشی به ذهنیت مفسر و مانند آن، با معیارپذیری تفسیر، یا ضابطه مندی آن سازگاری ندارد.

بر این اساس، امروزه به جهت عدم تبیین علمی معیارپذیری تفسیر، برخی تفسیرهای بی ضابطه از قرآن کریم با رویکردهای روشنفکری، صوفی، باطنی، علمی و کلامی در فضای اسلامی رواج یافته اند و هجمه گسترده و حساب شده بدخواهان دین اسلام بر مبانی تفسیر، با هدف خدشه دار ساختن نتایج تفسیر خودتمایی می کند که آثار جبران ناپذیری بر سکره اندیشه اسلامی وارد می سازد. همچنین رواج برخی رویکردهای تفسیری ذهنی گرا، همانند هرمنوتیک فلسفی، ساختار شکنی، نوپراگماتیسم و رویکردهایی که مخدوش کننده این مینا و در تعارض با آن است؛ تبیین علمی و استدلالی این مسئله و بررسی و نقد مبانی و دلایل دیدگاه های مخالف و معارض آن، ضرورت دوچندان می یابد، تا پیامدهای نادرست آن، تفسیر متون دینی را از مسیر صحیح، به وادی انحراف نکشاند.

پژوهش پیش رو، به لحاظ ماهیت آن، از جمله پژوهش های نظری بنیادی بوده که در خصوص مبانی تفسیر متون انجام می گیرد. از این رو، با عنایت به موضوع و اهداف این پژوهش،

روش به کار رفته در آن، توصیفی - تحلیلی است؛ بدین معنا که به توصیف مبانی معیارپذیری و نیز چالش‌های پیش‌روی آن پرداخته و با نقد و بررسی این چالش‌ها به تحلیل علمی و استدلالی معیارپذیری تفسیر متون و بازسازی مؤلفه‌ها و مبانی این رویکرد می‌پردازد.

این پژوهش از آن جهت که به یکی از مبانی معرفت‌شناختی فهم و تفسیر متون می‌پردازد، در درجه نخست مورد استفاده پژوهشگران دینی، مفسران و مراکز پژوهشی فعال در نظریه‌پردازی تفسیر است. همچنین برای دیگر پژوهشگران در عرصه علوم انسانی و علوم دینی که مبتنی بر متون است، می‌تواند مفید باشد. در خصوص تفسیر قرآن، پژوهش حاضر، یکی از مبانی اساسی تفسیر را پوشش داده و زیرساخت نظری و بنیادی روش‌شناسی و قواعد تفسیری را شکل می‌دهد.

دربارۀ معیارپذیری فهم و تفسیر متون، دست‌کم محورهای ذیل قابل بحث و بررسی است: اثبات معیارپذیری فهم و تفسیر متون به‌ویژه قرآن کریم؛ چالش‌ها و رویکردهای معارض با معیارپذیری تفسیر متون؛ ضوابط و معیارهای اساسی سنجش تفسیر قرآن.

این نوشتار، به بحث و بررسی در محور نخست از محورهای یادشده مطابق ساختار ذیل پرداخته و بر این اساس، این طرح پژوهشی در سه بخش به شرح ذیل سامان یافته است:

بخش اول: کلیات که در سه فصل سامان یافته است: فصل نخست: به مفاهیم محوری پژوهش از جمله: گستره معنایی تفسیر و فهم معیارپذیری تفسیر، هرمنوتیک، تفاوت تفسیر با واژگان همسو، همانند فهم، تأویل و بطون، اختصاص یافته است. فصل دوم به تبیین اجمالی پیشینه معیارپذیری تفسیر و رویکردهای کلان پرداخته است. در فصل آخر این بخش نیز فرآیند فهم و تفسیر متون تبیین و بررسی شده است.

بخش دوم: مبانی معیارپذیری تفسیر متون که در دو فصل بیان شده است. فصل نخست آن به اصول مشترک حاکم در تفسیر متون و فصل دوم نیز به ادله و شواهد معیارپذیری تفسیر قرآن کریم با توجه به ویژگی‌های آن، اختصاص یافته است.

بخش سوم: چالش‌های فراوری معیارپذیری و پیامدهای آن، که در سه فصل ذیل فراهم آمده است: فصل نخست، به شناسایی و بررسی مبانی اساسی رویکردهای ذهنی‌گرا در تفسیر، همچون هرمنوتیک فلسفی، ساختارشکنی، نوپراگماتیسم و مانند آن، که به نحوی در تعارض با معیارپذیری تفسیر متون تشخیص داده شده، می‌پردازد و در فصل دوم، مستندات دیدگاه‌های معارض معیارپذیری و تحلیل این رویکردها از ماهیت فهم و تفسیر به‌طور مطلق و عناصر اصلی آن مورد بحث قرار می‌گیرد، که دامنه آن فهم و تفسیر متون دینی به‌ویژه تفسیر قرآن کریم را نیز

دربر می‌گیرد. آخرین فصل این بخش نیز به پیامدهای معرفتی و تفسیری رویکردهای ذهنی‌گرا در تفسیر پرداخته است و از آنجا که دیدگاه‌های برخی روشنفکران معاصر اسلامی؛ نظیر نصر حامد ابوزید، مجتهد شبستری و مانند آنان، به نوعی ذیل این رویکردها، معنا پیدا می‌کند، فصل مستقلی بدان اختصاص داده نشده و در ضمن دو فصل اخیر به تناسب، دیدگاه‌های معرفتی و تفسیری و نیز تأثیرپذیری این طیف از رویکرد ذهنی‌گرایی، بحث و بررسی شده است.

سرانجام با ستایش خدای سبحان و با تقدیر و سپاس به درگاه بیکرانیش که توفیق خدمتی ناچیز در آستان کتاب کریم خویش را بر ما منت نهاد، از همه دانشورانی که از دانش، قلم و تجربه آنها در سامان دادن این نوشتار بهره‌مند شده‌ام، به‌ویژه جناب آقای دکتر محمدباقر سعیدی روشن، ناظر محترم طرح استاد محمود رجبی، دکتر احمد واعظی، دکتر عبدالحسین خسروپناه، دکتر علیرضا قائمی‌نیا و دکتر علی شروانی که با یادآوری نکات سودمندی بر غنای آن افزودند، همچنین از مسئولان محترم سازمان سمت و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، مدیر محترم گروه قرآن پژوهی، کارشناس محترم گروه و همه کسانی که در به انجام رسیدن این اثر، آماده‌سازی و نشر آن به نوعی سهم داشتند، صمیمانه سپاس‌گزارای کرده و توفیق روزافزون همه خدمتگزاران اسلام ناب را از خدای بزرگ، آرزو مند.

این اثر ناچیز و بضاعت مزجات را اگر برساند آن نهاد و پذیرایش باشند، به ساحت قدسی پیامبر اعظم اسلام؛ حضرت محمد مصطفی (ص) خاندان معصومش (ع) و پیروان راستینشان تقدیم می‌دارم.

پژوهش حاضر گامی فروتنانه در کنار دیگر پژوهش‌های ارزشمند و راستای دفاع از ساحت قدسی قرآن کریم بوده و نگارنده همچنان نیازمند لطف و توفیق الهی است و برای تکمیل آن، دست صاحب‌نظران ارجمند را به گرمی می‌فشارد.

«وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ»

۲۷ رمضان المبارک ۱۴۳۷ق

علی فتحی زنجانی